

Zhuang Zi

De innerlijke geschriften

Vertaald door René Ransdorp
Bezorgd en toegelicht door Michel Dijkstra

DAMON

Hoe weet ik dat de gehechtheid aan het leven niet op een misvatting berust? Hoe weet ik dat wie de dood verafschuwt niet is als een jongen die verdwaald is en niet weet dat hij eigenlijk naar huis terugloopt?

Verhandeling over de gelijkmaking der dingen, II

Niemand spiegelt zich in stromend water. Men spiegelt zich in stil water. Alleen wat stil, is kan anderen tot stilte brengen.

Kenmerk van de volkomen deugd, I

Inhoud

Inleiding	9
Weinigen kennen het nut van het nutteloze.	
Het anti-instrumentalistische denken van Zhuang Zi	
In nevelen gehuld: schimmige auteur(s)	12
‘De Weg die benoemd kan worden...’ De verhouding tussen Lao Zi’s <i>Daodejing</i> en de <i>Zhuangzi</i>	17
De ‘Innerlijke geschriften’: leeswijzer bij de hoofdstukken	25
De innerlijke geschriften	53
1 Onbelemmerd zwerven	55
2 Verhandeling over de gelijkmaking der dingen	61
3 Hoofdbeginsel van de cultivering van het leven	73
4 Mensenwereld	76
5 Kenmerk van de volkomen deugd	88
6 De grote en eerbiedwaardige meester	96
7 Ten behoeve van vorsten en koningen	108
Noten	113
Literatuurlijst	139
Over de auteurs	141

Inleiding

Weinigen kennen het nut van het nutteloze.

Het anti-instrumentalistische denken van Zhuang Zi

Door Michel Dijkstra

Weinig boeken hebben zo'n grote invloed op het Aziatische denken uitgeoefend als de antiek-Chinese geschriftenbundel die de naam *Zhuangzi* draagt: 'Meester Zhuang'.¹ Even fascinerende als raadselachtige passages zoals deze:

De fuik is er vanwege de vis. Is de vis gevangen, dan vergeet men de fuik. De valstrik is er vanwege de haas. Is de haas gevangen, dan vergeet men de valstrik. Woorden zijn er vanwege betekenis. Is de betekenis gevangen, dan vergeet men de woorden. Waar vind ik iemand die de woorden vergeten is, zodat ik met hem kan spreken?!²

of deze:

Zhuang Zhou droomde eens dat hij een vlinder was, een fladerende vlinder die, volkomen in zijn sas, niet wist dat hij Zhou was.

Toen hij plotseling ontwaakte, was hij in levenden lijve Zhou.

Nu weet ik niet of Zhou droomde dat hij een vlinder was of dat de vlinder droomde dat hij Zhou was.

Toch moet er tussen Zhou en de vlinder een onderscheid bestaan.

Dit is wat de 'transformatie der dingen' genoemd wordt.³

hebben al meer dan een millennium lang de harten-en-geesten van ontelbare Chinese, Koreaanse en Japanse lezers beroerd.⁴ Tegenwoordig worden Zhuang Zi's woorden overal gelezen en vinden ze hun weg in allerlei literaturen, inclusief de Nederlandse.

Zo schrijft dichter Menno Wigman (1966-2018) in reactie op de taoïstische meester:

Dit is mijn dag

Vanochtend werd ik wakker in een droom
van iemand die een huid van vlees bewoont.

Ik kon niet vluchten, ik was geen Tsjwang Tse
die had gedroomd dat hij een vlinder was

en zich bij ochtendlicht afvroeg of hij,
Tsjwang Tse, gedroomd had een vlinder te zijn

of dat de vlinder droomde als Tsjwang Tse
te ontwaken, nee, ik was een mens,

een taai skelet met tweeëndertig tanden,
twee handen en een tragisch intellect

dat met een angst voor klokken was behept.
Maar langzaam, bijna heilig, stond ik op,

gaf mijn gezicht een hand en ritste mijn
gedachten dicht. Dit is mijn dag, wist ik.

Hier lonkt een spiegel naar verwonderd licht.
Daar breekt een vlinder uit. En dat ben ik.⁵

Opvallend genoeg – maar als je er even bij stilstaat in de eerste plaats voor de hand liggend – recipieert Wigman de Chinese meester binnen een westers-romantisch paradigma. Hij stelt bijvoorbeeld in strofe twee dat Zhuang Zi via zijn vlinderdroom blijkbaar de mogelijkheid had om zijn menszijn te ontvluchten, terwijl het dichterlijke ‘ik’ op tragische wijze opgesloten zit in zijn eigen lichaam. De denkwereld van Plato, die ons lijf als kerker van de ziel afficheerde, is niet ver weg. Dat blijkt ook onomwonden uit de slot-

strofe waarin een vlinder uit 'een naar verwonderd licht' lonkende spiegel breekt: een knipoog naar het Oudgriekse woord *psychè* dat zowel ziel als vlinder betekent. Met zijn laatste vier woorden lijkt de dichter te bekrachtigen dat hij een ziel is; daarin ligt zijn vrijheid.

Wie Zhuang Zi's woorden aandachtig beluistert, komt erachter dat ook hij in de passage over de vlinderdroom de vrijheid centraal stelt. Het gaat de Chinese filosoof echter naar alle waarschijnlijkheid niet om het ontvluchten van zijn lichaam, maar om het relativeren van het verschil tussen de mens en andere levende wezens, zoals 'een fladderende vlinder'. Het loslaten van dit onderscheid geeft ruimte om te zwerven (Ch. *you*) in de hart-geest.

Ik belicht met opzet een literair voorbeeld, omdat de *Zhuangzi* misschien nog wel meer geroemd wordt om de letterkundige brilte dan om de filosofische portee. Je zou de status van de tekstenbundel kunnen vergelijken met de eerbiedwaardige positie van *De gebroeders Karamazov*, *Madame Bovary*, *Ulysses* en *Op zoek naar de verloren tijd* in het Europese taalgebied, alleen dan al deze werken gecombineerd. Op die manier heeft het werk een positie die wijsgerige uitgangspunten overstijgt. Een confucianistische topambtenaar kan bij wijze van spreken in zijn vrije tijd van Zhuang Zi's woorden genieten, zonder dat hij het met de taoïstische kritiek op de leer van Confucius eens is.

Mede dankzij deze literaire zeggingskracht vormt de *Zhuangzi* een van de belangrijkste inspiratiebronnen van het buitengewoon letterkundig angehauchte chanboeddhisme (in Europa en de Verenigde Staten beter bekend in de Japanse uitspraak 'zen'), dat je zonder overdrijving als de boeddhistische variant van het taoïsme kunt betitelen.

Het Nederlands taalgebied beschikt dankzij René Ransdorps *Zwerven met Zhuang Zi – wegwijs in de taoïstische filosofie* over een uitstekende introductie tot vrijwel alle thema's uit het denken van de meester. Het is niet mijn ambitie om dat werk te overtreffen. Wel vul ik Ransdorps inleiding graag aan met enkele inzichten uit het recente Zhuang Zi-onderzoek uit China, Europa en de Verenigde Staten.⁶ Daarbij besteed ik achtereenvolgens aandacht aan: het auteurschap en de ontstaansgeschiedenis van de tekst, de

verhouding tussen Zhuang Zi's hoogstwaarschijnlijk belangrijkste inspiratiebron, 'Het boek van de Weg en de Deugd' of *Daodejing* van Lao Zi en de kerngedachten uit de 'Innerlijke geschriften'. Deze rondwandeling door het werk vormt samen met Ransdorps noten een handreiking aan de lezer om zijn weg te vinden in de *Zhuangzi*, die de reputatie geniet van een schitterende, maar tegelijkertijd moeilijk te doorgronden tekst.

In nevelen gehuld: schimmige auteur(s)

Zhuang Zi, de zogeheten 'persoon' Zhuang Zi, de filosoof Zhuang Zi die altijd zijn innerlijke rust bewaart, zelfs al is zijn vrouw overleden en die zijn vriend, de logicus Hui Zi, haast spelenderwijs de geheimen van de open hart-geest leert – Zhuang Zi is geliefd. Over hem worden door klassieke Chinese historici schilderachtige verhalen verteld. Zo zou hij altijd een zakje met ijsklompjes op zijn schedeldak dragen om het hoofd koel te houden. En toen hij tijdens het vissen (wellicht het eeuwige vissen, dus met haakje maar zonder aas, want radicaal anti-instrumenteel) door enkele hooggeplaatste ambtenaren werd gestoord met de vraag of hij geen eerste minister wilde worden, sprak hij de onsterfelijke woorden: 'Toen ik laatst op reis ging naar de hoofdstad, zag ik een schildpad in de modder spelen. In de stad bezocht ik een tempel met een heilige schildpad. Het dier was al eeuwen dood, maar zijn schild was ingelegd met jade.' Vervolgens richtte Zhuang Zi zich rechtstreeks tot de confucianistische hoogwaardigheidsbekleders: 'Scheer je weg! Ik wil met mijn staart in de modder spelen. Nooit zal ik mij in de boeien van een of ander ambt laten slaan, maar altijd fijn doen waar ik zelf zin in heb'. In enkele van de meest onvergetelijke verhalen uit de *Zhuangzi* wordt Zhuang Zi bovendien als een karakter opgevoerd. Voor talloze lezers uit vele eeuwen zijn 'Zhuang Zi-de-filosoof' en 'Zhuang Zi-het-karakter' dezelfde persoon, die hen mateloos fascineert of bekoort.

Sterke verhalen zoals Zhuang Zi's weigering van een hoge functie, overigens een variant op de dialogen tussen keizers die het rijk willen afstaan en kluizenaars die dit ambt niet willen vervullen,

De innerlijke geschriften

1 Onbelemmerd zwerven

In de Noordzee is er een vis die Kun heet en een omvang heeft van ik weet niet hoeveel duizenden *li*.¹ Hij verandert in een vogel die Peng heet. Peng heeft een rug van ik weet niet hoeveel duizenden *li*. Wanneer hij zich opheft en wegvliegt, lijken z'n vleugels op wolken die de hemel bedekken. Bij woelige zee en hevige storm trekt deze vogel naar de Zuidzee. De Zuidzee is een natuurlijke vijver.²

In de 'Schertsen van Qi', een boek met wonderlijke verhalen, staat: 'Wanneer Peng naar de Zuidzee trekt, spat het water op tot drieduizend *li*.³ Opwiekend met een wervelwind stijgt hij tot een hoogte van negentigduizend *li* en vliegt weg op de wind van de zesde maand.'⁴ Wilde paarden, dwarrelend stof en levende wezens worden door de wind tegen elkaar geblazen⁵. De hemel is blauwachtig. Heeft hij echt die kleur? Is zijn wijde onmetelijk? Wanneer Peng van boven naar beneden kijkt, heeft hij zondermeer dezelfde gewaarwording.⁶

Ondiep water kan geen grote boot dragen. Keer een kom water om in een kuiltje in de hal en een grassprietje zal er als een bootje op drijven. Maar leg je er de kom in, dan zal hij blijven steken, want het water is ondiep en de boot groot. Zo kan ijle wind geen grote vleugels dragen. Daarom, op een hoogte van negentigduizend *li*, heeft Peng onder zich zoveel wind dat hij erop kan vliegen en boven zich de blauwe hemel zonder enig obstakel, zodat hij z'n vlucht naar het Zuiden kan richten.

Een cicade en een tortelduijfe lachten Peng uit en zeiden: 'Als wij uit volle macht opvliegen, halen we net de olm of de sandelboom. Soms lukt dat niet eens: we vallen op de grond en dat is het dan. Wat voor zin heeft het negentigduizend *li* hoog te vliegen en naar het Zuiden te trekken?'

Wie er op uittrekt in de naburige velden, neemt voedsel mee voor drie maaltijden en komt dezelfde dag nog met een volle maag terug. Wie een reis van honderd *li* maakt, moet ook eten meene-

men voor de volgende dag. En wie tienduizend li ver reist, zorgt voor een proviand van drie maanden. Welk benul hebben die twee beestjes hiervan?

Beperkte kennis is niet opgewassen tegen grote kennis, een kort leven niet tegen een lang leven. Hoe weten we dat dit zo is? De ééndagsvlieg weet niet wat een maand is. De cicade heeft geen weet van lente en herfst. Dit zijn voorbeelden van een kort leven. Voor de zeeschildpad in het zuiden van Chu duren lente en herfst elk vijfhonderd jaar.⁷ Voor de Grote Ceder in de hoge oudheid duurden beide elk achtduizend jaar. Dit zijn voorbeelden van een lang leven. En Peng Zu is tot op de dag van vandaag beroemd vanwege zijn hoge ouderdom.⁸ Zou het niet treurig zijn als alleman zou trachten hem te evenaren?

In het vraaggesprek van Tang met Ji vinden we een gelijksoortig verhaal.⁹ 'In het barre Noorden is er een onmetelijke zee, een natuurlijke vijver. Daarin is een vis die enkele duizenden li breed is en niemand weet hoe lang. Zijn naam is Kun. En er is daar een vogel die Peng heet en een rug heeft als de berg Tai.¹⁰ Zijn vleugels lijken op wolken die de hemel bedekken. Opwiekend met een wervelwind stijgt hij tot een hoogte van negentigduizend li. Eenmaal boven de wolken en de atmosfeer, met de blauwe hemel boven zich, richt hij z'n vlucht naar het Zuiden en begeeft zich naar de Zuidzee. Een kleine kwartel lachte hem uit en zei: "Waar gaat die naartoe? Spring ik op, dan kom ik maar een paar meter hoog en ben alweer beneden. Ik fladder tussen de struiken: dit is evenzeer volmaakte vliegkunst. Waar gaat die toch naartoe?"

Dit nu is het onderscheid tussen het kleine en het grote. Daarom, mensen wier kennis toereikend is om één bepaald ambt te vervullen, wier gedrag strookt met de gangbare opvattingen binnen één dorp of wier deugdzaamheid de instemming van één vorst wint en aan wie het bestuur van één staat wordt toevertrouwd, denken net zo over zichzelf als die kleine kwartel. Maar Song Rong Zi lachte minzaam om dergelijke mensen.¹¹ Al zou de hele wereld hem prijzen, dan zou hij daardoor niet aangemoedigd worden. En al zou de hele wereld hem in diskrediet brengen, dan zou hij daardoor niet geremd worden. Hij onderkende duidelijk het onderscheid tussen innerlijk en uiterlijk en onderscheidde scherp de grenzen tussen